

โครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน

พัฒนศึกษาศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

ทุนชุมชน: รากแก้วของการเติบโตของกองทุนหมู่บ้าน

วิจัยเชิงปฏิบัติการ
เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ

อภิชาต ทองอุญ

คำนำ

ผลการวิจัยที่นำมาเสนอเป็นความรู้ที่ได้จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาและเรียนรู้ร่วมกับชุมชนในช่วงที่ชุมชนได้รับการจัดสร้างในกองทุนหมู่บ้านจากวัสดุป้าล เนื่องจากกองทุนหมู่บ้านเป็นนโยบายที่มีเป้าหมายในระยะยาวที่จะให้กองทุนหมู่บ้านเข้าไปมีส่วนในการสร้างกระบวนการพัฒนาของชุมชน การสร้างกระบวนการเรียนรู้ การสร้างความรู้เพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและการสร้างเสริมศักยภาพของชุมชน ในอันที่จะก้าวไปสู่การมีเศรษฐกิจพอเพียงและพึงตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่การสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ และสังคมของประเทศในอนาคต ดังนั้นถึงแม้ว่ากองทุนหมู่บ้านจะให้ยุทธศาสตร์ของการจัดสร้างลงไปให้หมู่บ้านในวงเงิน 1 ล้านบาทเพื่อให้เป็นแหล่งเงินทุนหมุนเวียนของชุมชน พัฒนาอาชีพ สร้างงาน สร้างรายได้ หรือเพิ่มรายได้ ให้กับสมาชิกของชุมชน แต่เป้าหมายสำคัญมิใช่เป็นเพียงการสร้างระบบสินเชื่อหรือระบบธนาคารให้กับชุมชนเท่านั้น หากแต่เป็นการหวังผลในระยะยาวที่ต้องการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ดังนั้น กองทุนหมู่บ้านจึงนับเป็นทุนอย่างหนึ่งที่ได้นำเข้าไปในชุมชนเพื่อให้ชุมชนได้ใช้ทุนนี้ ร่วมกับทุนทางด้านทรัพยากร สังคม ความรู้ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจที่มีอยู่เดิม เพื่อก่อให้เกิดกระบวนการสะสมทุนอย่างต่อเนื่อง และเกิดประโยชน์กับครอบครัวและชุมชน การวิจัยนี้จึงให้ความสนใจกับกระบวนการที่กองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับทุนที่ชุมชนมีอยู่แต่เดิม และผลที่ติดตามมาจากการปฏิสัมพันธ์ดังกล่าวว่าสามารถทำให้ชุมชนมีการดำรงชีวิตแบบพอเพียงทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และวัฒนธรรมโดยเฉพาะการพึ่งตนเองได้ทั้งด้านความรู้ และเทคโนโลยี รวมทั้งสามารถติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรทางสังคมภายนอกอื่น ๆ อย่างเสมอภาค ทั้งนี้ความรู้และความเข้าใจในมิติอันซับซ้อนของทุนชุมชนจะช่วยให้เข้าใจเกี่ยวกับการเข้ามาของกองทุนหมู่บ้าน และผลของกองทุนหมู่บ้านที่มีต่อชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

การสร้างความรู้เพื่อให้เกิดความเข้าใจวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนเป็นเรื่องที่มีความซับซ้อน เนื่องจากแต่ละชุมชนตั้งอยู่ในสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นความสูงต่ำของพื้นที่ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของดิน แหล่งน้ำ หรือสถานที่ตั้งที่มีการคมนาคมติดต่อกับเมืองหรือชุมชนอื่น ๆ ได้อย่างสะดวกเป็นต้น โดยชุมชนแต่ละแห่งได้มีกระบวนการของกิจกรรมทางสังคมและความรู้ที่จะทำมาหากิน สร้างที่อยู่อาศัย สร้างความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต ฯลฯ ซึ่งต้องมีการจัดระบบความสัมพันธ์ในด้านต่าง ๆ เช่น การแลกเปลี่ยนหรือการจ้างแรงงาน การแลกเปลี่ยนความรู้ การร่วมมือกันสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ ซึ่งทั้งหมดนี้ได้มีการปรับเปลี่ยนเพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายและความต้องการของคนในชุมชนมาโดยตลอด ก่อให้เกิดเป็นทุนในด้านต่าง ๆ ของชุมชน เช่น ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม ทุนเศรษฐกิจ ซึ่งทุนเหล่านี้เมื่อกรุ๊ปเข้าก็จะช่วยให้เกิดการสะสมทุนในด้านต่าง ๆ ต่อไปอีก โดยกระบวนการนี้จะดำเนินต่อเนื่องไปเรื่อย ๆ

เป้าหมายสำคัญของการดำเนินการวิจัย ได้แก่ การศึกษาถึงกระบวนการการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้าน ทั้งที่เป็นความสำเร็จ ปัญหา และอุปสรรค และเพื่อสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการการสะส茅ทุนชุมชน โดยนักวิจัยเป็นผู้ศึกษาและทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ จากมุมมองของชุมชนเพื่อให้ได้ความรู้ที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลาง โดยใช้วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีจากฐานราก (grounded theory) ซึ่งเป็นวิธีวิทยาที่จะช่วยให้ได้ความรู้หรือทฤษฎีที่เหมาะสมจะนำมาใช้ทำความเข้าใจกับชุมชนจากดูยืนของชุมชนได้อย่างแท้จริง คณะผู้วิจัยคาดหวังว่าผู้วางแผนนโยบายจะได้ใช้ประโยชน์จากการวิจัยและความรู้ เพื่อการวางแผนนโยบาย การปรับเปลี่ยนนโยบาย การนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติ การดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบาย และการประเมินการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายในระยะยาวที่ตั้งไว้ อันจะเป็นการเชื่อมโยงการวิจัยกับนโยบายเพื่อนำไปสู่การเปิดพื้นที่ให้กับความรู้ที่ชุมชนได้สร้างและสะสมมา รวมทั้งเพื่อให้ความรู้ที่สร้างขึ้นมีนัยสำคัญในระดับนโยบาย และเพื่อให้นโยบายต่าง ๆ เกี่ยวกับชุมชนสามารถตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนได้อย่างแท้จริง

ในการดำเนินการวิจัย โครงการวิจัยนี้ได้เลือก ชุมชน 53 แห่ง ซึ่งเป็นชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ เป็นกรณีศึกษา (case studies) เพื่อทำความเข้ากับกระบวนการการสะส茅ทุนชุมชนซึ่งรวมถึงทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ เพื่อทำความเข้าใจกับชุมชนที่มีวิถีการดำรงชีวิตในแบบต่าง ๆ กัน และมีจิตใจความพร้อม และกระบวนการนำกองทุนหมู่บ้านมาดำเนินการแตกต่างกัน วิธีวิทยาของการสร้างทฤษฎีฐานรากเน้นการสร้างความรู้จากจุดยืนและมุมมองของชุมชน โดยมีได้รุ่งตรวจสอบความถูกต้องของทฤษฎีที่มีอยู่ ทฤษฎีและความรู้ที่ได้มาจากประสบการณ์ การรับรู้ ความคิดของชุมชน

นอกจากนี้ โครงการวิจัยนี้ยังได้เลือกชุมชนอีก 9 แห่งเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน โดยใช้วิธีวิทยาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) ซึ่งมีกระบวนการการวิจัยที่มุ่งเน้นให้ชุมชนกับนักวิจัยได้เรียนรู้ร่วมกันเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคอันเกิดจากการดำเนินงานที่เกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน โดยนักวิจัยและชุมชนจะรวมกันประสานงานกับสถาบันวิชาการ องค์กรของรัฐและเอกชน เพื่อเข้ามาช่วยกันทำงานร่วมกับชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการดำเนินการเพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้จะเลือกดำเนินการในชุมชนซึ่งมีปัญหาอุปสรรคที่ไม่สามารถแก้ไขได้โดยชุมชนเอง ซึ่งกระบวนการการวิจัยเชิงปฏิบัติการจะช่วยให้สามารถเข้าใจความต้องการและอุปสรรค แลปัญหาได้

การวิจัยนี้ได้ให้ความสำคัญกับกระบวนการการสะส茅ทุนของชุมชน โดยทุนของชุมชนมีความหมายกว้างหมายรวมถึง สิ่งที่ชุมชนได้พัฒนาสร้างและสะสมเป็นเวลานาน เพื่อให้ชุมชนมีอิทธิพลต่อการบริโภค มีสุขภาพที่ดี มีการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ทุนชุมชนจึงอาจหมายรวมถึงแหล่งอาหารตามธรรมชาติของชุมชน การร่วมมือร่วมใจกันทำงานกิน การแบ่งปันผลได้จากการผลิต การดูแลผู้เจ็บป่วย การดูแลเด็ก การดูแลผู้สูงอายุ การช่วยกันป้องกันโรคผู้วัย การพึ่งพาภัยและกันระหว่างหมู่บ้านเมื่อเกิดฝนแล้ง ฯลฯ

ทุนชุมชนอาจมีการสะสมพอกพูนขึ้นหรือสูญหายไปตามช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ของชุมชน การสืบคันเพื่อให้ได้ความรู้เกี่ยวกับทุนชุมชนตั้งแต่อดีต มาจนถึงปัจจุบันจึงเป็นประเด็นสำคัญที่จะช่วยให้เข้าใจถึงการสะสมทุนของชุมชนที่ดำรงอยู่ในปัจจุบัน และรวมไปถึงการวางแผนชุมชนที่มีอยู่เกิดการสะสมทุนของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน โดยรวมวัตถุประสงค์สำคัญของการวิจัยกรณีศึกษา มีดังต่อไปนี้

(1) เพื่อศึกษาแบบแผนวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนที่มีลักษณะหลากหลายแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และทรัพยากร โดยวิถีการดำรงชีวิตมีความหมายรวมถึง สิ่งที่ทำให้คนในชุมชนดำรงชีวิตอยู่ได้ เช่น ระบบการผลิต การบริโภค การจัดสรร การแลกเปลี่ยน ระบบความรู้และเทคโนโลยี ระบบความสัมพันธ์ของคนในสังคมในด้านต่าง ๆ (เช่น ระบบการแลกเปลี่ยน การรวมกลุ่ม ระบบความคิด ความเชื่อ ฯลฯ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ชีวิตชุมชนดำรงอยู่)

(2) เพื่อศึกษากระบวนการที่วิถีการดำรงชีวิตในรูปแบบต่าง ๆ ของชุมชน สัมพันธ์กับบุคคลและองค์กรสังคมภายนอกชุมชน เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งและเติบโต หรืออีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาถึงระดับความพ่อเพียงของวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนแต่ละรูปแบบว่ามีความพ่อเพียงในลักษณะใด หรือยังคงต้องพึ่งพิงบุคคลและองค์กรภายนอกชุมชนในลักษณะใด

(3) เพื่อศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรมและทุนเศรษฐกิจ อันมีผลวัตถุของการปรับเปลี่ยนมาจากการอุดต์ ทุนชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนสร้างขึ้นมา และทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ และสามารถสะสมทุนชุมชนต่อได้อย่างต่อเนื่อง จนถึงปัจจุบัน การศึกษากระบวนการสะสมทุนชุมชนจะทำให้เข้าใจถึงความหมายของทุนชุมชนในมิติต่าง ๆ รวมทั้งศักยภาพและจุดอ่อนของชุมชนว่าเป็นอย่างไร

(4) ในส่วนของทุนทางเศรษฐกิจ จะศึกษาถึงภาวะหนี้สินของคนในชุมชน กระบวนการที่หนี้สินสะสมพอกพูนขึ้น หรือลดน้อยถอยลง รวมทั้งกระบวนการจัดการเกี่ยวกับหนี้สิน ปัญหาและอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการจัดการกับหนี้สิน

(5) เพื่อศึกษาว่ากองทุนหมู่บ้านมีส่วนในการสร้างกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งรวมถึงทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจอย่างไร และกองทุนหมู่บ้านมีปฏิสัมพันธ์กับวิถีการดำรงชีวิตของชุมชนอย่างไร เช่น ในเรื่องการทำมหาภิญ การจัดการกับหนี้สิน การทำงานร่วมกันของชุมชน เป็นต้น

ผลจากการศึกษากรณีศึกษาได้แก่องค์ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนของชุมชน ซึ่งโครงการวิจัยนี้จะนำเสนอเป็น 3 ช่วงใหญ่ ๆ ได้แก่

(1) ช่วงก่อนที่ชุมชนจะเข้าสู่กระบวนการพัฒนาไปสู่สังคมสมัยใหม่ (เช่น การผลิตเพื่อขาย การซื้อสินค้าเพื่อบริโภคแทนการผลิตเองเป็นส่วนใหญ่ การแลกเปลี่ยนผ่านกลไกตลาด ฯลฯ)

(2) ช่วงที่ชุมชนเข้าสู่สังคมสมัยใหม่ จนถึงช่วงก่อนมีกองทุนหมู่บ้าน

(3) ช่วงที่กองทุนหมุนบ้านเข้าไปในชุมชน ซึ่งในช่วงนี้จะได้องค์ความรู้จากการศึกษาติดตามชุมชนในระยะเวลา 2 ปี คือเริ่มจากช่วงเวลาที่ชุมชนได้รับกองทุนหมุนบ้านและศึกษาติดตามชุมชนเหล่านี้ไปจนสิ้นปีที่ 2 และจากการศึกษาแบบย้อนประสบการณ์ ซึ่งเป็นการศึกษาชุมชนที่ได้เริ่มดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมุนบ้านไปแล้วเมื่อเริ่มต้นโครงการวิจัย

คณะกรรมการศึกษาจะช่วยให้เกิดความเข้าใจว่าในแต่ละวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชน (เช่น การปลูกข้าว การทำไร่ การเลี้ยงสัตว์ การแปรรูปสินค้า การท่องเที่ยวและบริการอื่น ๆ ฯลฯ) จะต้องมีเงื่อนไขใดบ้าง (เช่น ทางด้านกฎหมาย ระบบตลาดสาธารณูปโภค ระบบสินเชื่อ ความรู้และเทคโนโลยี องค์กรสนับสนุน ฯลฯ) ใดบ้างที่จะช่วยให้ประสบความสำเร็จในระดับที่ชุมชนมีอำนาจอยู่ และสามารถพึ่งตนเองได้ทั้งในด้านความสัมพันธ์กับองค์กร/บุคลภายนอก ในด้านความรู้และเทคโนโลยี ในด้านเงินทุน และในด้านการตลาด ซึ่งในแต่ละวิถีการดำเนินชีวิตต้องการเครือข่ายของการติดต่อสัมพันธ์ที่แตกต่างกัน นับตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด ระดับประเทศ ไปจนถึงระดับโลก (เช่น กรณีของการนำผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ไปขายในตัวจังหวัด กรณีของการส่งออกผลผลิตไปขายต่างประเทศ)

ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการสะสมทุนชุมชน ซึ่งหมายรวมถึงทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนเศรษฐกิจ จะช่วยให้ผู้วางแผนนโยบายชุมชน นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนมีความเข้าใจเกี่ยวกับชุมชนในสภาวะการณ์ต่าง ๆ กัน ต้องการความรู้จากนักวิชาการที่เหมาะสมรวมทั้งความต้องการจำเป็นในระดับการวางแผนนโยบายและกำหนดแผนการพัฒนาที่แยกออกได้หลายระดับ ซึ่งจะมีผลทำให้ผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความรู้ของนักวิชาการ และกระบวนการกำหนดนโยบายและแผนการดำเนินงานได้มีองค์ความรู้เกี่ยวกับชุมชนมากกว่าที่เป็นมาในอดีตผลจากการวิจัยนี้จะช่วยให้ชุมชนได้มีเครือข่ายการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีการดำเนินชีวิตและกระบวนการสะสมทุน โดยบทเรียนจากชุมชนหนึ่งเป็นประโยชน์กับชุมชนอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน นอกจากนี้ การนำความรู้จากชุมชนเผยแพร่ไปสู่ผู้วางแผนนโยบาย นักวิชาการ ผู้ปฏิบัติงาน และสาธารณชนจะช่วยให้ชุมชนสามารถสื่อสารกับองค์กรและบุคคลต่าง ๆ ภายนอกชุมชนบนฐานของความรู้ความเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ ที่ใกล้เคียงกัน ไม่เกิดข้อสงสัยว่างทางความรู้และความคิดอย่างที่เคยเป็นมา

นางสาวนร หวานท์
เพ็ญสิริ จีระเดชาภุล
สุรุ่ย ปัสดีวงศ์

ຖុនចុំខនេះរាកេកំវិគុណការពិប័ណ្ឌទុនអម្ពុំបាន

វិជ្ជាវិស័យប្រតិបត្តិការ
គេរម្រួតកិច្ចរាជរដ្ឋបានក្នុងសាធារណរដ្ឋបាន
អភិវឌ្ឍន៍ និងអភិវឌ្ឍន៍
ការបង្កើតរំភេទ និងការបង្កើតរំភេទ

คำนำ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ” ในโครงการวิจัยประเมินผลกระทบทุนหมุนบ้านในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ รศ.ดร. นภาภรณ์ หวานนท์ เป็นอย่างสูงที่ได้ให้โอกาสในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยส่วนตัวแล้วได้ใช้ประสบการณ์การทำงานกับหมุนบ้านทั้งจากการทำงานพัฒนาในหมุนบ้านมาแต่อดีตและประสบการณ์จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับหมุนบ้านที่ผ่านมา เมื่อประสบการณ์ด้านที่ได้เรียนรู้อยู่ตลอดเวลาที่ทำงานวิจัยชิ้นนี้ ขณะเดียวกันต้องขอขอบคุณนักวิจัยของแต่ละหมุนบ้านที่ร่วมมือกันอย่างดีในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ โดยเฉพาะ ดร.ชินศักดิ์ สุวรรณอุดมวิทย์ อาจารย์พวิชญ์ และอาจารย์เบญจลักษณ์ ธรรมรพ คุณมนัส หมายลา คุณนวชัย กุลวงศ์ และผู้ประสบงานกล่างที่เป็นนักวิจัยร่วมอย่างคุณลาวัลย์ ชลศึกษา ตลอดจนนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัยในโครงการฯ ทุกท่าน รวมทั้งผู้ช่วยเหลือในงานธุรการคุณณัชชา โค้วฤทธิ์ คุณจุฑามาส กันทอง และคุณสุจิตรา ศรีราษฎร์ และที่สำคัญคือ ชาวบ้านทุกท่านในทั้ง 9 หมุนบ้านที่ได้ให้ความร่วมมืออย่างดีเยี่ยมต่องานวิจัยชิ้นนี้

หวังว่าผลของการวิจัยชิ้นนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อผู้คน สังคม และงานที่เกี่ยวข้องตามสถานภาพ และความมุ่งหวังที่พึงมี โดยเฉพาะกิจกรรมกองทุนหมุนบ้านที่กำลังดำเนินการอยู่

อภิชาต ทองอยู่

สารบัญ

	หน้า
คำนำ	ก
บทสรุปสำหรับผู้บุริหาร (executive summary)	i
บทที่	
1) วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา พื้นที่และสภาพโดยสุ่ปของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ	1
1.1 บทนำและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ	1
1.2 การคัดเลือกและวิธีการศึกษาวิจัย	2
1.3 วิธีการศึกษาวิจัย	2
1.4 ชื่อหมู่บ้านและตารางสรุปสภาพเบื้องต้นของ 9 หมู่บ้าน	4
1.5 สภาพข้อมูลพื้นฐานโดยสรุปของพื้นที่วิจัย	7
2) หมู่บ้าน : พื้นฐานสังคมเศรษฐกิจกับการเคลื่อนไหวเพื่อเอาตัวรอด	28
2.1 กำเนิดหมู่บ้าน : การก่อตั้งและการเลือกพื้นที่ทำกิน	28
2.2 พื้นฐานสังคม-วัฒนธรรมของหมู่บ้าน	38
2.3 เส้นทางปฏิสัมพันธ์กับสังคม-เศรษฐกิจนอกหมู่บ้านกับการเปลี่ยนแปลง	51
2.4 เศรษฐกิจครัวเรือน : รายภาพ จิตสำนึก การเอาตัวรอด	
และความสัมพันธ์กับระบบตลาด	57
3) กองทุนหมู่บ้าน : สถาบันสินเชื่อกับเศรษฐกิจครัวเรือน	91
3.1 การก่อตั้งกองทุนหมู่บ้าน : สถานการณ์โดยภาพรวมและการบริหารกองทุน	91
3.2 จิตสำนึกและพฤติกรรมของเศรษฐกิจครัวเรือนกับกองทุนหมู่บ้าน	107
3.3 บทสรุปและข้อเสนอว่าด้วยกองทุนหมู่บ้านกับเศรษฐกิจครัวเรือน	126
4) การปฏิบัติการร่วมกับกลุ่มกิจกรรมในหมู่บ้าน	110
4.1 การเข้าสู่พื้นฐานและการเรียนรู้ร่วมกัน	111
4.2 การสนับสนุนกิจกรรมชุมชนเพื่อเสริมศักยภาพครัวเรือน	115
4.3 การพัฒนากองทุนในวงจรเศรษฐกิจครัวเรือนของชุมชน	121
บรรณานุกรม	125
บรรณานุกรมสัมภาษณ์	127

บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

(executive summary)

รายงานโครงการวิจัยประเมินผลกระทบทุนหมู่บ้านส่วนวิจัยเชิงปฏิบัติการเรื่อง “เศรษฐกิจครัวเรือนกับสถาบันสินเชื่อ” ได้ดำเนินการวิจัยเป็นเวลา 12 เดือน นับจากเดือน มิถุนายน 2545 เป็นต้นมา กระบวนการในการวิจัยได้อาศัยความร่วมมือระหว่างนักวิจัย ผู้ช่วยนักวิจัย และชาวบ้าน โดยเริ่มจากการคัดเลือกพื้นที่ที่จะทำการวิจัย ซึ่งการคัดเลือกพื้นที่ไม่ได้กำหนดเกณฑ์อะไรเป็นพิเศษ เพียงแต่พยายามเน้นเลือกหมู่บ้านที่ไม่เข้มแข็ง หรือค่อนข้างอ่อนแอในการดำเนินกิจกรรมของทุนหมู่บ้าน โดยอาศัยคำชี้แนะนำจากกลุ่มคน และองค์กรที่ทำงานในพื้นที่ ซึ่งได้คัดเลือกได้ 9 หมู่บ้านดังนี้ คือ 1) จากความเห็นของราชการ 1 หมู่บ้าน คือ บ้านป่ากางลวย 2) จากความเห็นของนักวิชาการ 2 หมู่บ้าน คือ บ้านขอน และบ้านทุ่งฝากปลา 3) จากความเห็นขององค์การเอกชน 5 หมู่บ้าน คือ บ้านแดง บ้านภูเกี้ยน บ้านคลองเย็น บ้านแล บ้านตระอกตาชวด ซึ่งทั้ง 9 หมู่บ้านมีที่ดินกระจายอยู่ดังนี้ ในภาคอีสาน 6 หมู่บ้าน ภาคตะวันออก 2 หมู่บ้าน ภาคใต้ 1 หมู่บ้าน สภาพภูมิศาสตร์ของแต่ละจุดตั้งหมู่บ้านมีความแตกต่างกันไป มีทั้งเขตที่ราบลุ่มเขตเชิงเขา เขตภูเขา และเขตชายฝั่งทะเล สภาพสังคมเศรษฐกิจมีทั้งสภาพที่ค่อนข้างเป็นชนบท กึ่งชนบท และสภาพเมือง

รายงานวิจัยชิ้นนี้มีทั้งหมด 4 บทด้วยกัน เนื้อหาของแต่ละบทมีดังนี้ บทที่ 1) เป็นเรื่องของวัตถุประสงค์ ระเบียบวิธีวิจัยฯ บทที่ 2) เป็นเรื่องการศึกษาเศรษฐกิจครัวเรือนของหมู่บ้าน บทที่ 3) เป็นเรื่องของกองทุนหมู่บ้านกับพฤติกรรมของผู้ใช้สินเชื่อและชาวบ้านทั่วไป และบทที่ 4) เป็นเรื่องการปฏิบัติการในกิจกรรมของหมู่บ้าน การศึกษาวิจัยในขั้นต้น เป็นการศึกษาเจาะลึกถึงความเคลื่อนไหวของสังคมเศรษฐกิจของชาวบ้านในหมู่บ้านเป้าหมายโดยอาศัยการวิเคราะห์ชุมชนร่วมกับชาวบ้านในรูปแบบที่เป็นธรรมชาติ ใช้การส่วนน้ำแบบกลุ่ม และกับเฉพาะตัวเป็นเครื่องมือคู่กับสังเกตความเคลื่อนไหวในชีวิตประจำวันของชาวบ้านและร่วมใช้ชีวิตบางช่วงเวลาในหมู่บ้าน ผลของการศึกษาวิจัยพบว่าเส้นทางเศรษฐกิจของชาวบ้านมีลักษณะเฉพาะของตัวเอง มีพัฒนาการทางประวัติร่วมกันมานาน ลักษณะของสังคมเศรษฐกิจเป็นแบบแผนของครัวเรือนในสังคมประเพณีที่ดินวนอยู่รอบโดยอาศัยแรงงานในครัวเรือนเป็นหลัก มีการกระจายแรงงานปรับตัวตามเพื่อสร้างกิจกรรมกับระบบครอบครัวติดในพื้นที่ทำกินของตน ความเคลื่อนไหวของเศรษฐกิจครัวเรือนดำเนินอยู่ในโครงสร้างทางวัฒนธรรมและศักยภาพตามธรรมชาติของตัวเอง เส้นทางเศรษฐกิจเช่นนี้มีพัฒนาการควบคู่กับเศรษฐกิจในระบบตลาดมาโดยตลอด ทำให้พัฒนาการทางด้านพุทธิกรรมและจิต

ดำเนินอยู่ตามกรอบแบบแผนเดิม ขณะที่บางส่วนก็เคยมีบทเรียนประสบการณ์เชิงลบใน การเข้ามาเกี่ยวข้องกับสถาบันสินเชื่อมาก่อน และส่วนที่เหลือในกลุ่มนี้ก็เป็นพากที่หวั่น เกเรงหรือกลัวที่จะมีความสัมพันธ์มีข้อมูลพันที่เป็นแบบแผนทางกฎหมายหรืออิงกฎหมาย ทำให้ยึดมั่นอยู่กับสิ่งทางการถ่ายเทแลกเปลี่ยนทรัพยากรูปแบบไม่เป็นทางการตามวัฒน ธรรมของตัวเอง

จากผลรวมของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้านเช่นนี้ ทางผู้วิจัยได้เสนอ ข้อสรุป 4 ประการ เพื่อการปรับทิศทางแนวทางในการดำเนินงานของกองทุนดังนี้คือ

1) เพื่อสนับสนุนคนในกลุ่มที่อยู่ในวัฒนธรรมหาเข้ากินค่าที่กระจายอยู่ตาม หมู่บ้านทั่วไปได้มีโอกาสเข้าถึงกองทุน จำเป็นต้องปรับกฎหมายให้สอดคล้องกับความจำเป็น พื้นฐานตามธรรมชาติของกิจกรรมเศรษฐกิจของคนกลุ่มนี้ รวมทั้งพัฒนามาตรฐานการ เครื่อง มือ และวิธีการที่จะช่วยให้คนกลุ่มนี้ได้เรียนรู้ที่จะสร้างกิจกรรมเศรษฐกิจให้กับครัว เรือนของตนเองตามสถานภาพและศักยภาพที่เป็นไปได้ ซึ่งอาจแบ่งสินเชื่อเป็นระยะการ ลงทุนแบบสั้น กลาง และยาว ฯลฯ เพื่อเสริมความเข้มแข็งให้เกิดขึ้นในอนาคตต่อไปและ เปิดโอกาสหรือสนับสนุนให้ร่วมกิจกรรมการผลิตในเครือข่ายของกลุ่มกิจกรรมได กลุ่มนี้ที่เจ้าตัวต้องการและมีแรงจูงใจที่จะเข้าร่วม

2) ในความสัมพันธ์ของกลุ่มคนที่เข้มติดในเรื่องของความมุติธรรมจะต้องสร้าง ช่องทางในมีพัฒนาการและประสบการณ์ในการเรียนรู้ทางเศรษฐกิจ เพื่อเข้าสู่ความ สัมพันธ์กับระบบตลาดให้มีความแข็งแกร่งขึ้น และควรจัดปรับการชำระคืนให้มีเวลา 2 ปี (ข้อเสนอจากชาวบ้านบางกลุ่ม) เนื่องจากการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจต้อง อาศัยกำไรมากจากกระบวนการผลิตรอบที่สองหรือสาม แต่ทางผู้วิจัยเห็นว่าควรเปิดโอกาสแบบ อิสระในการจัดปรับกฎหมายเปลี่ยนทั้งมวลเพื่อสนองตอบต่อพื้นฐานข้อเท็จจริงของสถานการณ์พร้อม กับมุ่งเน้นมาตรการในการส่งเสริมการเรียนรู้และประสบการณ์ในการบริหารจัดการ เพื่อสร้าง ความมั่นใจในระยะยาวให้กับการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจของชาวบ้านและในการบริหาร กองทุน

3) การบริหารกองทุนควรจัดให้มีการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาคนในกลุ่มที่มี พฤติกรรมแบบหาเข้ากินค่า เพื่อจะได้รู้จักตัวและแนวทางสังคมเศรษฐกิจของตัวเองที่ ดำเนินอยู่ในสังคมของประเทศไทย และลงทุนสนับสนุนให้มีการศึกษาสภาพเศรษฐกิจครัวเรือน เพื่อสร้างยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจให้กับครอบครัวของคนกลุ่มนี้ให้มีการพัฒนาศักยภาพใน การดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจและมีสภาพเป็นผู้กระทำการทางเศรษฐกิจ รวมทั้งมี โอกาสพัฒนาประสบการณ์สิ่งทางกิจกรรมของตัวเอง พร้อมทั้งเสริมสร้างความแข็งแกร่งใน การแก้ไขภัยในสถาบันทางสังคมของตัวเอง

4) ควรเปิดช่องทางและโอกาสให้ทั้งชาวบ้านและการบริหารของทุน เพื่อสามารถยกกระดับขึ้นเป็นสถาบันการพัฒนาเศรษฐกิจหมู่บ้านแบบครบวงจร โดยสามารถดำเนินกิจกรรมมากกว่าแค่เรื่องสินเชื่อ แต่สามารถที่จะดำเนินกิจกรรมสัญญาการพัฒนาความร่วมมือกับสถาบันทั้งทางเศรษฐกิจการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวเอง รวมทั้งเป็นศูนย์กลางข้อมูลและภาริให้คำปรึกษาทางด้านเศรษฐกิจคู่ไปกับการพัฒนาขีดความสามารถในระดับครัวเรือน เพื่อเปลี่ยนผ่านจากความอ่อนล้าของเศรษฐกิจมาสู่การเป็นฐานรากที่เข้มแข็งมีอนาคตทำให้ชาวบ้านไม่ตกรอบอยู่ในชั้นต่ำของความหลากหลาย “ผู้ผดุงภัย” ต่อไป

ส่วนสุดท้ายเป็นเรื่องการปฏิบัติการในงานวิจัยซึ่งได้ดำเนินการใน 3 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

- 1) การเข้าสู่พื้นฐานและการลดช่องว่าง เพื่อเรียนรู้ความกันระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัย เป็นเรื่องของการวิเคราะห์ค้นหาตัวตนทางภาษาพะเพาะจิตวิญญาณในสันทางเศรษฐกิจชุมชน เพื่อเข้าใจตัวเองและตำแหน่งทางสังคมเศรษฐกิจของตัวเองในโลกแวดล้อมนี้เป็นจริง
- 2) การสนับสนุนกิจกรรมชุมชนโดยเน้นการส่งเสริมศักยภาพและสืบทอดทางเศรษฐกิจครัวเรือน กิจกรรมที่สำคัญได้แก่ การจัดการให้มีเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ระหว่างหมู่บ้านในงานวิจัยกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในสภาพภูมิศาสตร์แบบเดียวกันและข้ามพื้นที่ อีกส่วนหนึ่งเป็นการจัดสัมมนาดูงานแลกเปลี่ยนในกลุ่มกิจกรรมเฉพาะของแต่ละกิจกรรม ได้แก่ การเลี้ยงวัว การทอผ้า การประมง การปลูกพืชเศรษฐกิจจะสันและระยะยาว ซึ่งทำให้ผู้ที่อ่อนด้อยประสบการณ์ได้ปรับพื้นฐานความรู้ความเข้าใจเพิ่มขึ้นในกิจกรรมเศรษฐกิจของตัวเอง และได้จัดการในการสนับสนุนกิจกรรม โดยได้สนับสนุนอุปกรณ์ (เครื่องเจาะน้ำบาดาล) ในการปรับโครงสร้างการผลิตให้กับกลุ่มที่ปรับเปลี่ยนจากการทำนาอย่างเดียวมาเป็นสวนเกษตรสมดานระหว่างผลไม้กับพืชผักตามฤดูกาล สนับสนุนวัสดุในการทำปุ๋ยอินทรีย์ และจัดฝึกอบรมวิธีทำปุ๋ยอินทรีย์ จนเกิดเป็นเครือข่ายเกษตรกรรวมอินทรีย์ในเขตหนองบัวลำภูขึ้น สนับสนุนการทำกระซังเพาะพันธุ์ เพื่อเสริมปริมาณสัตว์น้ำในเขตอ่าวระยองให้กับหมู่บ้านชายฝั่งทะเล รวมทั้งจัดทำโครงการพันธุ์มิตรเศรษฐกิจ โดยให้คุณที่ขาดโอกาสและขาดประสบการณ์ได้มีโอกาสพัฒนาตัวเอง โดยอาศัยเครือข่ายการเลี้ยงวัวและเครือข่ายหัตถกรรมกลุ่มแม่บ้าน เข้าเสริมช่วยในบ้านคลองเย็น บ้านแดง บ้านโคกล่าม และสุดท้ายได้จัดศึกษาแนวทางพัฒนาการบริหารให้กับกลุ่มรวมการกองทุนให้สามารถค้นคว้าหาแนวทางการบริหารจัดการกองทุนเพื่อตอบสนองทิศทางในการสร้างความเข้มแข็งให้กับครัวเรือนและท่านการเปลี่ยนแปลงของสังคมควบคู่กันไป เพื่อเตรียมความพร้อมในกิจกรรมการบริหารที่ก้าวหน้ากว่าการจะดำเนินกิจกรรมเพียงแต่ปล่อยสินเชื่อและทวงหนี้ตามที่เป็นอยู่

วิถีภูมิปัญญาของชาวบ้านบางกลุ่มได้ผสมผสานตัวเองเข้ากับโลกภายนอกของหมู่บ้าน สร้างการเรียนรู้และสร้างประสบการณ์จนสามารถปรับตัวสร้างกิจกรรมเศรษฐกิจในระบบตลาดขึ้น จิตวิถีภูมิปัญญาและพฤติกรรมของชีวิตเศรษฐกิจแบบ “สังคมประเพณี” กับแบบ “ระบบตลาด” มีสภาพแตกต่างกันแต่เมื่อพัฒนาการคุ้นเคยในสังคมไทยตลอดมา ทำให้มีการเรียนรู้จากกันและกันโดยธรรมชาติ (ซึ่งไม่เพียงพอและไม่ระบบ) ในส่วนของกองทุนหมู่บ้านได้เข้าไปมีบทบาทในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมกับหมู่บ้านในช่วงปี พ.ศ. 2544 โดยพื้นฐานแล้วสาระสำคัญของกิจกรรมแบบกองทุนหมู่บ้านไม่ใช่เรื่องใหม่ต่อชาวบ้าน เนื่องจากชาวบ้านได้มีบทเรียนทางด้านสถาบันสินเชื่อว่ามีกับองค์กรของรัฐและเอกชน รวมทั้งกับธนาคารฯ มาไม่น้อยกว่าสองทศวรรษ เมื่อมีการตั้งกองทุนหมู่บ้านขึ้นจึงเป็นการสร้างโอกาสทางด้านสินเชื่อทำให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจในครัวเรือนของชาวบ้านในทั้ง 9 หมู่บ้าน ให้มีโอกาสพื้นที่ขยายตัวเอง ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่เข้ามายังสินเชื่อจากเครดิตหมู่บ้านมีอยู่ 6 กลุ่ม ได้แก่ 1) กลุ่มกิจกรรมปศุสัตว์ 2) กิจกรรมการเกษตรกรปลูกพืชทั้งระยะสั้นและระยะยาว 3) กิจกรรมการประมง 4) กิจกรรมการค้าและบริการ 5) กิจกรรมด้านหัตถกรรม และ 6) กิจกรรมอื่น ๆ เช่น อุตสาหกรรมเหล็กพื้นบ้าน เป็นต้นฯ ซึ่งในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เมื่อวิเคราะห์ถึงพฤติกรรมและจิตสำนึกของเศรษฐกิจครัวเรือนที่มีต่อกองทุนได้พบพฤติกรรมที่สำคัญจัดได้เป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมแบบผู้กระทำการ ซึ่งได้ดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจของตัวเองในฐานะผู้กระทำการเงินเมื่อนำสินเชื่อของกองทุนมาดำเนินการ เส้นทางเศรษฐกิจของคนกลุ่มนี้มีความเป็น “มืออาชีพ” (professional) มีความรอบรู้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจของตัวเองอย่างดี มีประสบการณ์มาอย่างนาน สามารถอาศัยศักยภาพของตัวเองและการเงินเกี่ยวกับทางสังคมตามวัฒนธรรมแบบของตน สร้างกิจกรรมให้สามารถอยู่รอดได้ในระบบตลาด แต่เป็นกลุ่มคนที่มีจำนวนไม่นักนัก กลุ่มนี้สองเป็นกลุ่มที่มีพฤติกรรมต่อกองทุนหมู่บ้านในเชิงสัญลักษณ์ คือเป็นกลุ่มคนที่เข้ามายังสินเชื่อหรือกู้ยืมกองทุนภายใต้ความคิดเชิงสัญลักษณ์ในเรื่องความยุติธรรม ซึ่งคำนึงถึงมิติทางสังคมและการกระจายทรัพยากรโดยไม่ได้มีแผนการณ์หรือความรอบรู้ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจมาก่อน แต่หลายคนในกลุ่มนี้ก็ได้ใช้เครดิตไปทดลองสร้างบทเรียนและประสบการณ์ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ตัวเองคาดหวังว่าอาจประสบความสำเร็จ กลุ่มคนที่มีพฤติกรรมกลุ่มนี้มีอยู่เป็นจำนวนมากที่เข้ามายังปีปฏิสัมพันธ์กับกองทุนฯ ส่วนกลุ่มที่ 3 เป็นพวกที่อยู่นอกความสัมพันธ์กับกองทุน เป็นกลุ่มที่ไม่อยากเข้ามาเกี่ยวข้องและเข้ามายุ่งกับกิจกรรมของกองทุน เนื่องจากมีสภาพทางสังคมค่าและสามารถดื่นวนเข้ามารอดได้ตามประเพณีเศรษฐกิจที่เป็นมา กับทั้งได้ประเมินฐานะทางเศรษฐกิจของตนชัดเจนว่าไม่มีความจำเป็นที่จะต้องใช้เครดิต ส่วนบางคนก็ต้องการ

สรุปแล้วข้อค้นพบที่สำคัญในกลุ่มนักวิจัยพบว่าเศรษฐกิจหมุ่บ้านสามารถดำเนินอยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ และการจัดการตามแบบแผนของโครงสร้างตามประเพณีเศรษฐกิจเฉพาะตัวเอง ไม่ใช่เพราการอัดฉีดเม็ดเงินลงไป หากแต่อยู่ได้เพราแบบแผนการจัดการที่ทำให้เศรษฐกิจในระดับครัวเรือนที่กระจายอยู่ในชุมชนบรรลุผลในการจัดการทรัพยากรเพื่อการดำเนินชีพ (ซึ่งอาจถูกเรียกว่าทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม หรือทุนทางเศรษฐกิจ) ซึ่งแน่นอนว่าเศรษฐกิจแบบนี้ไม่ใช่เป็นเศรษฐกิจแบบเงินตราโดย ฯ แต่เป็นเศรษฐกิจที่อาศัยการจัดการเชิงสังคมและวัฒนธรรมค่อนข้างสูง การอัดฉีดเม็ดเงิน (เช่น SIF มิยาซาว่าแพลน) จึงเป็นเพียงกลไกหน้าที่ไม่ได้มีผลอะไรมากนักต่อเศรษฐกิจหมุ่บ้าน (อาจมีผลบ้างต่อเศรษฐกิจการเมือง หรือกลุ่มคนที่พึงพาภาคอุตสาหกรรมอย่างเข้มข้น) แต่ที่สุดแล้วอาจกล่าวได้ว่าถึงแม่ไม่มีเงินทุนเหล่านี้ ชุมชนหมุ่บ้านส่วนใหญ่ก็ยังคงอยู่ได้ ประเด็นสำคัญจึงอยู่ที่วิจัยเชิงปฏิบัติการนี้ได้มุ่งจะเสริมให้บรรลุเป้าหมายสำคัญในการตอบสนองให้เกิดความเข้มแข็งของเศรษฐกิจครัวเรือน โดยไม่ปล่อยให้การกู้ยืมหรือระบบสินเชื่อของกองทุนเป็นกิจกรรมที่อยู่คนละส่วนกับการสร้างความเข้มแข็งให้แก่เศรษฐกิจครัวเรือน หรือเป็นเพียงเงินทุนหมุนเวียนในระบบที่ซวยลดแรงกดดันด้านดอกเบี้ยแก่เศรษฐกิจครัวเรือนของกลุ่มที่เข้าไปกู้ยืมเงินกองทุนเท่านั้น

บทที่ 1

วัตถุประสงค์ วิธีการศึกษา พื้นที่และสภาพโดยสรุปของงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ

1.1 บทนำและวัตถุประสงค์ของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (action research) เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยและประเมินกองทุนหมู่บ้าน โดยมีวัตถุประสงค์กำหนดไว้ในส่วนของ action research ดังนี้คือ

- เพื่อสร้างความรู้ที่นำไปสู่การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับการบริหารและการดำเนินการของกองทุนหมู่บ้านในระดับชุมชน โดยเฉพาะปัญหานในการดำเนินการที่ความเชื่อมโยงกับการบริหารโครงการในระดับองค์กรการบริหารส่วนท้องถิ่น (อบต.) และในระดับอื่น ๆ
- เพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับการดำเนินการของกองทุนชุมชนบรรลุเป้าหมาย โดยต้องประสานงานเพื่อความร่วมมือจากนักวิชาการ และบุคคลอื่น ๆ ที่อยู่ภายนอกชุมชน
- เพื่อสร้างความรู้เกี่ยวกับการแก้ไขปัญหานิชมชนที่ขาดความพร้อมในการดำเนินการเกี่ยวกับกองทุนหมู่บ้าน เช่น ชุมชนที่ขาดแคลนปัจจัยพื้นฐานในการผลิต ชุมชนที่ไม่มีผู้นำที่จะช่วยผลักดันให้การดำเนินการกองทุนหมู่บ้านบรรลุเป้าหมาย ฯลฯ

พื้นฐานกลุ่มงานวิจัยเชิงปฏิบัติการได้เลือกพื้นที่หรือหมู่บ้านที่วางแผนไว้ก่อน ว่าเป็นหมู่บ้านที่ไม่เข้มแข็ง โดยมีสมมุติฐานของการวิจัยตั้งไว้ว่าจะช่วยเข้าไปสร้างเสริมกระบวนการศึกษาและปฏิบัติการให้พื้นที่ของการวิจัยนั้นสามารถพัฒนาศักยภาพให้มีขีดความสามารถในการพัฒนามากขึ้นกว่าที่ผ่านมา จากโจทย์ของการวิจัยฯ นี้ คณะกรรมการวิจัยกลุ่ม action research จึงมุ่งศึกษาพื้นฐานของสังคม-เศรษฐกิจของพื้นที่ที่ถูกเลือก เพื่อค้นหาตำแหน่งที่เป็นจุดตั้งพื้นฐานของเศรษฐกิจ สังคม และตัวตนที่แท้จริงของสมาชิกในหมู่บ้านภายใต้สภาพเศรษฐกิจที่เคลื่อนไหวอย่างมีปฏิสัมพันธ์กับโลกภายนอก เพื่อเข้าร่วมมือปฏิบัติการส่งเสริมให้กระบวนการดำเนินงานของการวิจัยที่พึงปฏิบัติดำเนินไปอย่างสอดคล้องกับจิตสำนึกของคนในชุมชนและสอดรับกับผลลัพธ์ของสังคมและเศรษฐกิจที่ทำการศึกษาวิจัย ภายใต้แนวทางของการมีส่วนร่วมระหว่างคณะกรรมการวิจัยที่มีอยู่อย่างจำกัด รายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้เป็นผลการดำเนินการตั้งแต่ เดือนมีนาคม พ.ศ. 2545

1.2 การคัดเลือกและวิธีการศึกษาวิจัย

การคัดเลือกพื้นที่การศึกษาวิจัย คณบัญชีได้อาศัยข้อมูลติดตามจากกลุ่มหลักหลายที่ช่วยเสนอแนะ และคัดเลือกเอาจากข้อมูลติดตามของ 3 กลุ่มดังนี้ คือ

- 1) จากราชการในเขตพื้นที่จังหวัดยโสธร
  - 2) จากรองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ จังหวัดหนองบัวลำภู ขอนแก่น ศกลนคร
ยง
  - 3) จากนักวิชาการในเขตพื้นที่จังหวัดนครศรีธรรมราชและร้อยเอ็ด

1.3 วิธีการศึกษาวิจัย

วิธีการในการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการนี้โดยพื้นฐานแล้วเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเจาะข้อมูลด้านลึกของกลุ่มคนในแต่ละพื้นที่ที่คัดเลือก วิธีการวิจัยใช้แนวทางการสัมภาษณ์ สังเกต การศึกษาจากการบอกเล่า (oral study) และเข้าร่วมกิจกรรมกับหมู่บ้าน เป็นวิธีปฏิบัติหลักในการสัมภาษณ์ การสอบถามจะทำทั้งแบบกลุ่ม เช่น กับกลุ่มผู้นำหมู่บ้าน กรรมการกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน หรือกลุ่มชาวบ้านในระดับครัวเรือนแต่ละครัวเรือน และสัมภาษณ์เดี่ยวกับบุคคลบางคน สาระสำคัญของการสัมภาษณ์เป็นเรื่องของประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน พลวัตทางสังคม เศรษฐกิจ ประเพณี ความเชื่อ สภาพการดำรงชีพ โครงสร้างครอบครัว ค่านิยม พฤติกรรมของเศรษฐกิจครัวเรือน รายได้ รายจ่าย การจัดการในกระบวนการผลิต ความสัมพันธ์ของครัวเรือน สังคม เครือญาติ และกิจกรรมต่าง ๆ ที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างครัวเรือนกับระบบตลาด ตลอดจนถึงสถาบันสินเชื่อ (เครดิต) ในรูปของกองทุนหมู่บ้านและรูปแบบอื่น ๆ รวมถึงศึกษาพลวัตของกิจกรรมด้านสินเชื่อที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านและครัวเรือน ฯลฯ การสัมภาษณ์จะดำเนินการไปกับวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) และสังเกตโดยตรง (direct observation) รวมทั้งศึกษาเอกสารบางส่วนของหมู่บ้านเพื่อสำรวจข้อมูลพื้นฐานเชิงปริมาณเท่าที่จำเป็น ข้อมูลที่ได้มาทั้งหมดจะนำมาทำการวิเคราะห์ 3 ระดับ คือ

- 1) วิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น
- 2) ตรวจสอบข้อมูลที่ค้นพบ
- 3) วิเคราะห์เปรียบเทียบภายในหมวดหมู่และทำการตีความหมายโดยอาศัยพื้นฐานแนวทางของทฤษฎีฐานรากที่เชื่อมโยงกับผลวัดทางวัฒนธรรมที่เป็นจริงของชาวบ้าน

ซึ่งกรอบการวิเคราะห์ดังกล่าวจะนิยามเป็นเกณฑ์ ในการตีความอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อสร้างฐานความเข้าใจถึงกิจกรรมที่เป็นผลผลิตของจิตสำนึก จิตวิญญาณของผู้คนในฐานะของผู้กระทำการทางเศรษฐกิจในเส้นทางวัฒนธรรมของตนเองจากอดีตจนถึงปัจจุบัน พลวัตดังกล่าวจะนำสู่ความเข้าใจถึงพฤติกรรมของครัวเรือนอย่างเป็นจริงในเรื่อง การดำรงชีพ การผลิต การบริโภค ปฏิสัมพันธ์กับระบบตลาด การได้มาซึ่งทรัพยากร และการรับผิดชอบต่อการจัดการทรัพยากรในรูปแบบต่าง ๆ ในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรง รวมถึงศึกษาทุนในรูปของธรรมชาติ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนเงินตรา ที่มีต่อวิถีชีวิตของผู้คนในหมู่บ้าน ทั้งนี้อาศัยหลักการตีความแบบปฏิสัมพันธ์ทวินิยม ที่เป็นการศึกษาถึงปรากฏการณ์และการทำความเข้าใจร่วมกัน ร่วมกับการใช้แนวทางวิเคราะห์แบบปฏิสัมพันธ์ที่ส่งผลสะท้อนกลับ (reflexibility) ที่นำปรากฏการณ์เชื่อมโยงเข้ากับสังคม วัฒนธรรมที่พับเห็นในแบบแผนของความคิด 2 ทาง คือ “การรับรู้” และ “การมีส่วนร่วม” เพื่อสร้างความเข้าใจที่กระจงชัดต่อพัฒนาการของสังคมเศรษฐกิจและพฤติกรรมของครัวเรือนในการดำรงชีวิตและปฏิสัมพันธ์ที่มีต่อสถานบันต่าง ๆ ในหมู่บ้าน การวิจัยนี้จะปฏิบัติการรายได้การเข้าร่วมกิจกรรมตามสภาพจริงของทรัพยากรและระยะเวลาที่งานวิจัยนี้เข้ามาระหว่าง

1.4 ชื่อหมู่บ้านและตaratrage สุรุปสภาพเบื้องต้นของ 9 หมู่บ้าน

ในส่วนของวิจัยเชิงปฏิบัติการได้คัดเลือกหมู่บ้านในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับกองทุนหมู่บ้าน 9 พื้นที่ คือ

1. บ้านทุ่งฝากปลา จ.นครศรีธรรมราช
2. บ้านขอนอน จ.ร้อยเอ็ด
3. บ้านแดง จ.สกลนคร
4. บ้านโคกลาม จ.หนองบัวลำภู
5. บ้านคลองเย็น จ.หนองบัวลำภู
6. บ้านเล จ.ยะลา
7. บ้านตระอกตาชุด จ.ยะลา

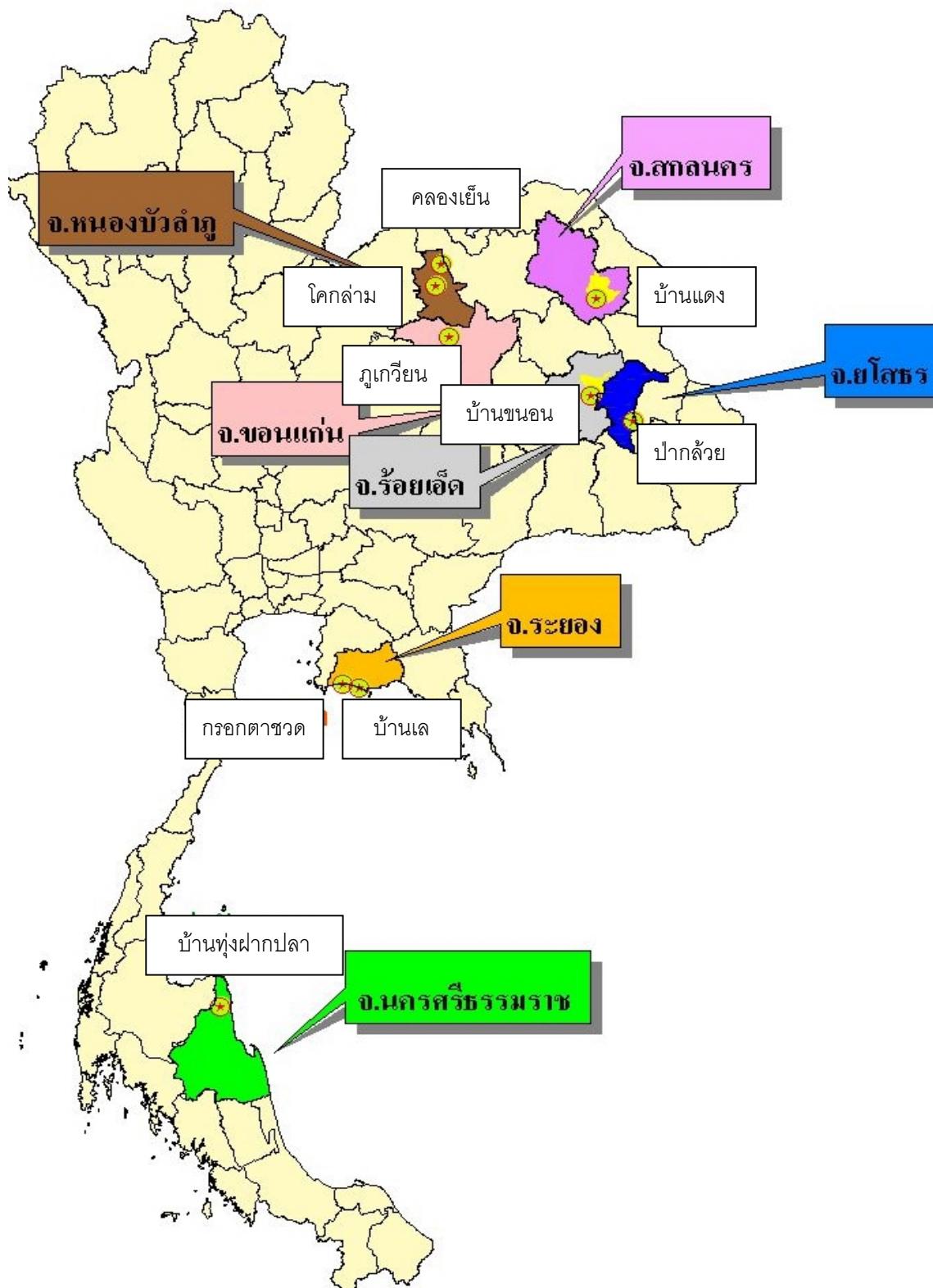
8. บ้านภูเกี้ยน จ.ขอนแก่น

9. บ้านป่ากล้วย จ.ยโสธร

โดยมีตารางสรุปสภาพเบื้องต้นของพื้นที่วิจัยเชิงปฏิบัติการดังนี้

ຕາງສຽງ|ສກາພເປົ້າຕົ້ນຂອງ 9 ພູມເການ ໃນພື້ນທິງລົງເຊີງປົງຕົກາດ

ຫຸ້ດ	ຫຼູ່ບ່ານ	ຕຳບລ	ອໍາເກວ	ຈົ່ງຫວັດ	ຕົກ	ປະຫາ	ລົກໜະນະທີ່ຕົງ	ຄວາມຄຸດມສມບູນ	ກິຈາຮຽມທີ່ສໍາຄັນ
1	ປ່ານໆທິກບ່າສາ	ເຖິງຂອຍ	ສຶກສາ	ນັກຮຽນຮຽນຮາກ	211	ທ່ຽວປະສົດປາງໆເຫົາ	ກົງ		ປູກຫຼາງ ສ່ວນຍາງພາກາ ສ່ວນພື້ນໆ ເສີມສັດຕິ ເກັບຂອງປາ
2	ປ່ານໆຫຼຸມ	ຂົນຄົນ	ເສັດຖະກິນ	ວູຄຍເກີດ	140	ທ່ຽວປະສົດມ່ນໆນາ	ປານຄສາງ		ທຳນາ ທອນ້າເປົ້າຜ່າ ເສີມສັດຕິ ປູກ້າ ຄ້າຫາຍ່ອຍຍ ແລະຈັບຈຳ
3	ປ່ານແຮງ	ຫ້ວຍຫາງ	ເນື້ອງ	ສາກຄົວ	101	ທີ່ສຸກເຫື່ອງໆເຫົາ	ຫົ່າ		ທຳນາ ກາວຕົດໄມ້ ພາບປຸກາ ເສີມສັດຕິ ຫາຍອງປາ ວັນຈິງ ແລະການກວະເປົາ ຈາກປົມເຕຍ
4	ປ່ານໂຄກລ່າມ	ຝ່າງແຈ້ງ	ນາກສາງ	ທ່ານອົງປ່າດລົ່ມ	114	ພິ່ນ່າງປະຕິ່ນ	ປານຄສາງ		ທຳນາ ປູກ້າຜ່າຍ ຜ້າ ພ່ອນ້າ ເສີມສັດຕິ ຫາຍອງປາ ວັນຈິງ ແລະຫ້າຍ່າຍ່ອຍ
5	ປ່ານຄລອງຍິນ	ນາດ້ານ	ຊົງກອນຫຼາ	ທ່ານອົງປ່າດລົ່ມ	109	ທີ່ສຸກເຫື່ອງໆເຫົາ	ປານຄສາງ		ທຳນາ ທ່າສູນ ປ່າໃນ ເສີມສັດຕິ ວັນຈິງ ແລະຫ້າຍ່າຍ່ອຍ
6	ປ່ານນິດ	ຕົະພົງ	ເນື້ອງ	ຈຸບປະ	327	ທ່ານຫຼາຍຜ່ານທະເລ	ປານຄສາງ		ທຳນາ ຜ້າຈິງ ຕ້າງ່າຍ່ອຍ ແລະກຳປາກົມນິເງົາຄົກ
7	ຫຼຸມຫຼຸມຫອກຕາຫຼວດ	ມາປາຫຼາດ	ເນື້ອງ	ຈຸບປະ	136	ທ່ຽວປະຫາຍັ້ງທະເລ	ຫົ່າ		ທຳປະນາເວົາສົກ ວັນຈິງ ເກັບຕຽກຮອມ ແລະຫ້າຍ່າຍ່ອຍ
8	ປ່ານນິກຈິບ	ກົງເຕີຍ	ກົງເຕີຍ	ໜຸນແກ່ນ	93	ທີ່ສຸກເຫື່ອງໆເຫົາ	ປານຄສາງ		ທຳນາ ປູກ້າຜ່າຍ ພ່ອນ້າ ຢັບຈຳຈຳ ແລະຫ້າຍ່າຍ່ອຍ
9	ປ່ານປາກສ້າຍ	ນາຄາ	ຕົກເຫື່ອນແກ້ວ	ຢືນສົກ	71	ທີ່ເນື່ອທີ່ສຸມນ້າທ່ວມ	ຫົ່າ		ທຳນາ ປູກ້າພູ້ພັນສົວນົມວັງ ຕ້າໂຄກຮ່າງ ປະນາຈຳ ເຊັ່ນ ເສີມໄດ້ເປັນສົງໃຈຈຳນັກ

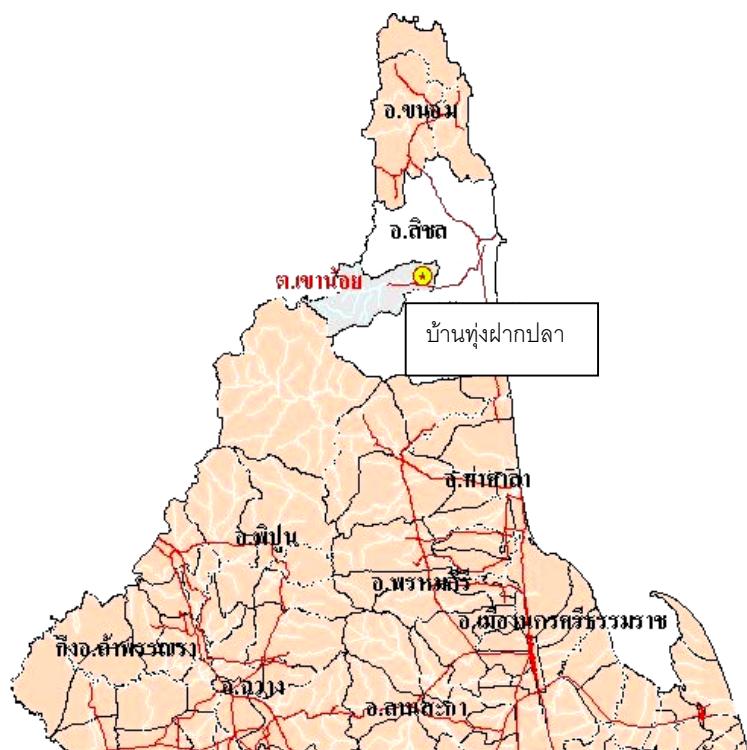

รูปที่ 1-1 แผนที่แสดงที่ตั้ง 9 หมู่บ้านในกลุ่มงานวิจัยชิงปัจจัยบัติการประเมินผลกองทุนหมู่บ้าน

1.5 สภาพข้อมูลพื้นฐานโดยสรุปของพื้นที่วิจัย

1.5.1 สภาพโดยสรุปหมู่บ้านทุ่งฝากปลา

- ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต ที่ตั้งของบ้านทุ่งฝากปลา อยู่ในตำบลเขาน้อย อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช อยู่ห่างจากจังหวัดนครศรีธรรมราชไปทางทิศเหนือ ตามแนวของถนนหลวงแผ่นดิน หมายเลข 401 (สายนครศรีธรรมราช – สุราษฎร์ธานี) ประมาณ 70 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อดังนี้ ทิศเหนือ ติด เขากิว เขาน้ำจาม เขาน้ำจืด, ทิศใต้ติดกับ คลองท่าควาย, ทิศตะวันออกติดกับ เขาน้ำจืด, ทิศตะวันตกติดกับ บ้านในยาน

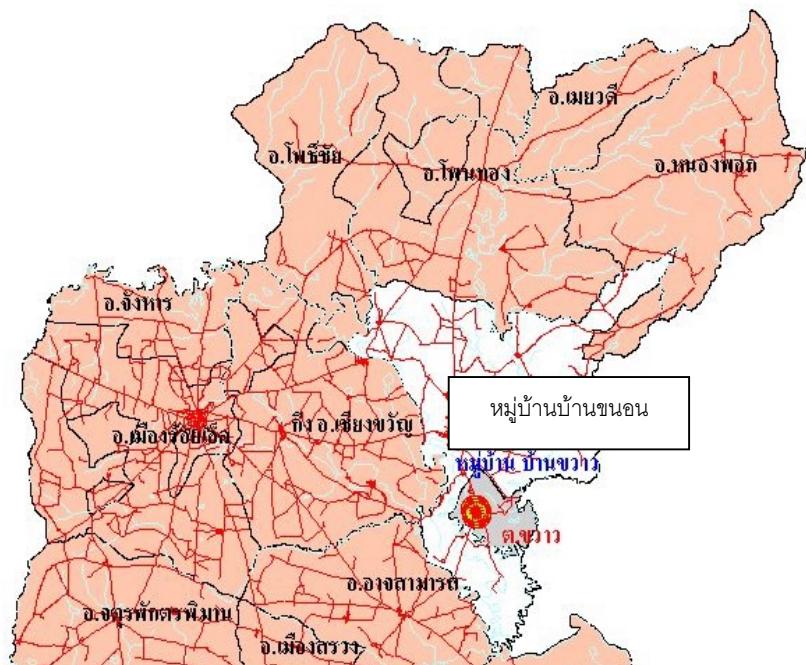
รูปที่ 1-2 แผนที่หมู่บ้านทุ่งฝากปลา ต.เขาน้อย อ.สีชล จ.

- ภูมิประเทศ** ลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านทุ่งฝากปลาเป็นที่ราบสลับภูเขา มีภูเขาและป่าไม้ ลักษณะดินเป็นดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะสมแก่การเพาะปลูกพื้นที่ส่วนใหญ่ ใช้ปลูกยางพารา ปลูกข้าว สวนผลไม้ มะพร้าวและอื่น ๆ
- ภูมิอากาศ** เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่ตั้งอยู่ใกล้เขตร้อนใกล้เส้นศูนย์สูตร จึงมีภูมิอากาศแบบโ hinร้อน ได้รับอิทธิพลมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ฝนตกชุกในเดือนตุลาคม ถึง เดือนมกราคม มรสุมตะวันตกเฉียงใต้ ทำให้ฝนตกน้อยกว่าพื้นที่อื่นเนื่องจากติดกับภูเขา กันทิศทางลมเข้าได้ พฤศภาคม ถึง กันยายน

- **ทรัพยากรธรรมชาติ** เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านทุ่งฝากปลา มีพื้นที่เป็นสภาพป่าไม้ในบริเวณเขาก้าว เขานานจำ เขานูง ทำให้คนในพื้นที่สามารถไปหาของป่า เช่น น้ำดื่ม หน่อไม้ ลูกหรี่ยง ลูกเนียง เป็นต้น ในส่วนแหล่งน้ำ มีคลองไหลด่านพื้นที่ 2 สาย คือ คลองท่าคaway และคลองพอ ใช้ในการหาปลาและใช้เลี้ยงสัตว์
- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านภาคใต้
- **ลักษณะประชากร** บ้านทุ่งฝากปลา มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 622 คน เป็นชาย 319 คน เป็นหญิง 303 คน จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 211 ครัวเรือน
- **ด้านอาชีพ** คนในหมู่บ้านประกอบอาชีพสวนยางพารา ส่วนใหญ่มีการปลูกสวนผลไม้ มีมังคุด ทุเรียน เงาะ ลาสاد มะพร้าว สะตอ ระกำเป็นต้น นอกจากนั้นมีการใช้การประกอบกิจกรรมการทำนาเพื่อใช้กินอยู่ในครัวเรือน และสุดท้ายประกอบอาชีพค้าขาย ส่วนใหญ่เป็นการค้าขายสิ่งที่ตนเองผลิตได้
- **ด้านศาสนาและมัชชีฟ** ประชาชนในบ้านทุ่งฝากปลาหมู่ที่ 6 ส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ งานสำคัญทางศาสนา เช่น งานสารทเดือนสิบ ประเพณีสงกรานต์และงานลากพระ ซึ่งจัดที่วัดเขาน้อย
- **ด้านการศึกษา** มีโรงเรียนบ้าน 1 โรง คือ โรงเรียนบ้านทุ่งฝากปลา ซึ่งมีการเรียนการสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่ 6

1.5.2 สภาพโดยสรุป/หมู่บ้านขอนอน

- **ขนาดที่ดินและอาณาเขต** หมู่บ้านขอนอนหมู่ที่ 9 เป็นหมู่บ้านหนึ่งในตำบลขอนอน อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด อยู่ห่างจากจังหวัดร้อยเอ็ดไปทางทิศตะวันออก (สายร้อยเอ็ด – อุบลราชธานี) ประมาณ 40 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อด้วย ทิศเหนือติดบ้านขอนอนหมู่ที่ 15 , ทิศใต้ติดกับ หนองนางเต่า และหนองคู ทิศตะวันออกติดกับ ดอนป่าอัง , ทิศตะวันตกติดกับ หนองโนนพนแหงและสถานีตำรวจนครรัตมบลขอนอน

รูปที่ 1-3 แผนที่หมู่บ้านบ้านขอน ต.บ้านขอน อ.เสลภูมิ จ.

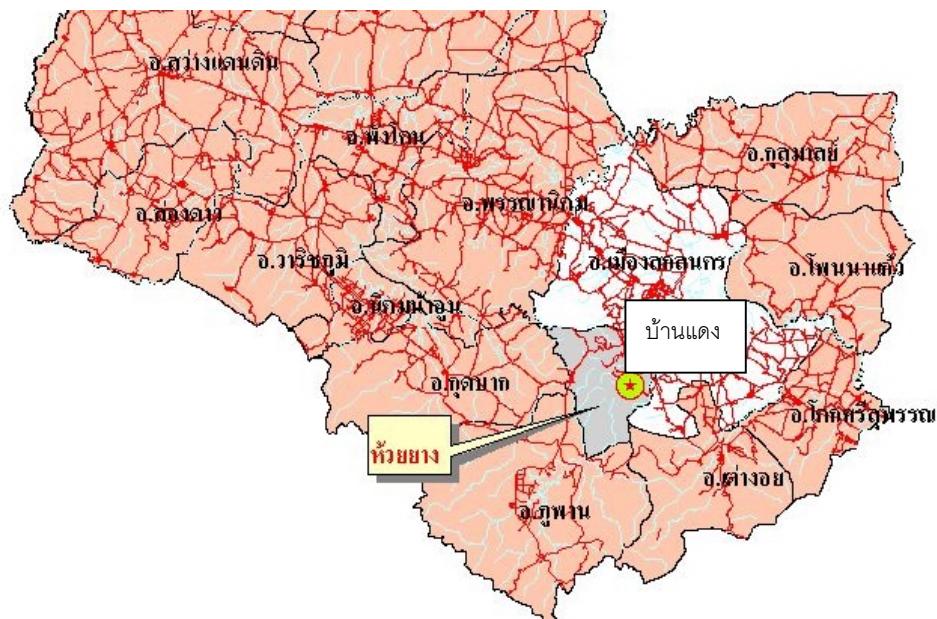
- **ลักษณะภูมิประเทศ** โดยทั่วไปเป็นที่ราบลุ่มน้ำชีหลง ประกอบด้วย ดอนป่าสัก, วัดสระโนเบล, ศาลหลวงปู่เกา, ศาลเจ้าความดีต่อฟ้า, ศาลเมห์ศักดิ์, หนองคู, หนองโน โนนแท่ง, หนองอีเตา, หนองชุมدين, ลำชีหลง พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้เป็นที่นา ลักษณะดินเป็นดินเหนียวปนทราย
- **ภูมิอากาศ** บ้านขอน หมู่ที่ 9 มีฤดูกาล 3 ฤดูคือ ฤดูฝน เริ่มต้นตั้งแต่เดือนมิถุนายน – ตุลาคม, ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่ เดือนพฤษจิกายน – กุมภาพันธ์ และ ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม – พฤษภาคม
- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านอีสาน
- **ทรัพยากรธรรมชาติ** เนื่องจากลักษณะภูมิประเทศโดยทั่วไปของบ้านขอน เป็นพื้นที่ราบลุ่มแม่น้ำชีหลง นอกจากนั้น มีหนองคู หนองอีเตา หนองโน โนนแท่น ซึ่งคนในพื้นที่สามารถไปหาทรัพยากรสัตว์น้ำ นอกจากนั้นยังไปใช้ทรัพยากรจากหนองป่าสักที่ใช้ใน การเก็บเห็ด และหาฟืน เป็นต้น
- **ลักษณะประชากร** ตามสถิติสำรวจ ปี 2551 บ้านขอนหมู่ที่ 9 ตำบลบ้านขอน อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีจำนวนประชากรทั้งสิ้น 606 คน แยกเป็นชายจำนวนทั้งสิ้น

287 คน เป็นหญิงจำนวนทั้งสิ้น 319 คน จำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 140 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ย 31,183 บาท/คน/ปี

- **ด้านอาชีพ** ส่วนมากประกอบอาชีพทำนาเป็นส่วนใหญ่ และมีการทอผ้า เย็บผ้า เลี้ยงสัตว์ ค้าขาย และรับจ้าง เป็นอาชีพเสริมหลังจากเสร็จจากการทำนา
  - **ด้านศาสนาประเพณี** ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ งานสำคัญทางศาสนา เช่น ประเพณีบุญบั้งไฟ ประเพณีสงกรานต์
  - **ด้านการศึกษา** มีศูนย์เด็กเล็กก่อนอนุบาล 1 โรง มีสถานีอนามัย 1 หลัง

1.5.3 สภาพโดยสรุปหนึ่งบ้านเดง

- ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต บ้านเดง หมู่ที่ 9 ตำบลหัวยายาง อำเภอเมืองจังหวัดสกลนคร อยู่ห่างจากตัวจังหวัดสกลนคร ประมาณ 15 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านชุมชนไกล์เดียงดังต่อไปนี้ ทิศเหนือติดกับ บ้านเหล่า ตำบลหัวยายาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร, ทิศตะวันออก ติดกับ บ้านนาขาม ตำบลหัวยายาง อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร, ทิศตะวันตก ติดกับหัวยหมากพริกและทุ่งนา, ทิศใต้ติดกับ อ่างเก็บน้ำหัวยเคล้มและที่อกรเขากพาน

รูปที่ 1-4 แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านแอง ต.หัวย่าง อ.เมือง จ.สกลนคร

- **ลักษณะภูมิประเทศ** สภาพพื้นที่ทั่วไปของบ้านเดงจะลาดจากทิศใต้ลงสู่ทิศเหนือ เพราะทิศใต้ของหมู่บ้านติดกับเทือกเขาภูพาน มีทางออกทางถนนทางเดียวของบ้านก็ต้องเดินข้ามลูกภู มีแม่น้ำไหลผ่านหมู่บ้านอยู่ 3 สายปลายก็จะมาประจับกัน ทิศเหนือของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ในการทำการเกษตรจะอยู่ทางทิศเหนือ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตกจะใช้พื้นที่ในการทำนา สวนทางทิศใต้ชาวบ้านจะใช้เป็นพื้นที่ทำการคือ การล่าสัตว์ และเก็บของป่า เพราะเป็นเทือกเขาภูพาน

ตะวันตกจะใช้พื้นที่ในการทำนา สวนทางทิศใต้ชาวบ้านจะใช้เป็นพื้นที่ทำการคือ การล่าสัตว์ และเก็บของป่า เพราะเป็นเทือกเขาภูพาน

อีสาน คือ ฤดูร้อน ฤดูหนาว และฤดูฝนโดยฤดูร้อนจะเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม – เมษายน ของทุกปี ส่วนฤดูฝนจะเริ่มต้นในช่วงปลายเดือนเมษายนถึงต้นเดือนพฤษจิกายน ส่วนฤดูหนาวจะเริ่มจากปลายเดือนพฤษจิกายนของทุกปีถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี ในช่วงฤดูหนาวอากาศในหมู่บ้านจะหนาวเย็นมากเนื่องจากอยู่ติดกับเทือกเขาภูพาน

● **สภาพดิน** ลักษณะดินของบ้านเดงจะเป็นดินร่วนปนทรายเกือบทั้งหมู่บ้าน เมื่อขุดลึกลงไปประมาณ 1-2 เมตรจะเป็นดินทราย ถ้าขุดลงไปประมาณ 5 เมตร จะเป็นดินเหนียวปนทรายและชั้นต่อไปคือดินลูกรังเนื่องจากพื้นที่ในการทำการเกษตรของหมู่บ้านส่วนมากเป็นดินร่วนปนทรายทำให้กักเก็บน้ำได้ไม่ดี ดินสามารถเพาะปลูกได้แต่ให้ผลผลิตไม่ดีนัก เนื่องจากดินไม่อุ่มน้ำ

● **ประชากร** บ้านเดงปัจจุบันมีจำนวน 101 หลังคาเรือน มีจำนวนประชากรทั้งหมด 364 คนแยกเป็นเพศหญิง 163 คน และเพศชาย 183 คน

● **ด้านอาชีพ** มีการประกอบอาชีพหลายอาชีพ ได้แก่ ทำนา, ขายของป่าเพื่อกิน ในครอบครัวและขาย, เลี้ยงวัว/ควาย, รับจำนำและหัตถกรรมจักسان

● **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมของชนกลุ่มน้อยในเขตภูเขาของอีสาน

- **ด้านศาสนา/ประเพณี** ชาวบ้านมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องฝี คือฝีดานงอย ยังมีวัฒนธรรม ความเชื่ออีกอย่างที่เรียกว่าฝีหมอกเป็นฝีที่อยู่ประจำบ้านเรือนหรือฝีบรรพบุรุษ มีหน้าที่ปกปักษากาคนในบ้านเรือนไม่ให้เจ็บไข้ได้ป่วยหรือรักษาให้หายป่วยโดยมีวิธีการเรียกว่าการ “เย้า” (การรักษาแบบจิตวิทยาโดยการฟ้อนรำ) และมีประเพณีสำคัญที่ชุมชนยังปฏิบัติอยู่ เช่น งานบุญกองข้าว ในเดือนมีนาคม พิธีเลี้ยงผีปู่ตาในเดือนสิงหาคม งานสงกรานต์ในเดือนพฤษภาคม เป็นต้น

- **ด้านการศึกษา** บ้านแดงไม่มีโรงเรียนประจำหมู่บ้านจะใช้โรงเรียนร่วมกับบ้านบ่อน สร้างชั้นเรียนร่วมกับบ้านบ่อน บ้านแดง, บ้านเหล่า, บ้านห้วยยาง แต่ก่อนบ้านแดงเป็นหมู่บ้านเล็กมีเพียง 7 ครอบครัวเท่านั้น แต่ก่อนเรียนที่วัดบ้านบ่อนสมัยยังไม่มีโรงเรียน ระดับชั้น ประถมศึกษาปีที่ 4 ประถมศึกษาปีที่ 6 สร้างสุดกัชชั่มมรรยมศึกษาปีที่ 3 มีเพียง 3 คนจากทั้งหมู่บ้าน

1.5.4 สภาพโดยสุปบ้านโคกล่ำ

- **ขนาดที่ดินและอาณาเขต** หมู่บ้านโคกล่ำ หมู่ที่ 3 อยู่ในเขตการปกครอง ตำบลผึ้งแดง อำเภอปากลาว จังหวัดหนองบัวลำภู อยู่ทางทิศตะวันออก ห่างจากที่ว่าการอำเภอ 11 กิโลเมตร ทิศเหนือติดกับบ้าน นำคำไช ตำบลนาคำไช อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู, ทิศใต้ติดกับบ้านโนนสา ม.9 ตำบลผึ้งแดง อำเภอปากลาว จังหวัดหนองบัวลำภู, ทิศตะวันออกติดกับบ้านหินลับ อำเภอเมือง จังหวัดหนองบัวลำภู, ทิศตะวันตกติดกับบ้านนาหนองทุ่ม ม.6 ตำบลผึ้งแดง อำเภอปากลาว จังหวัดหนองบัวลำภู

- **ลักษณะภูมิประเทศ** เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีลำห้วยพะเนียงไหลผ่านทางทิศใต้ ของหมู่บ้าน สภาพดินเป็นดินลูกรัง ดินเหนียว พื้นที่เป็นป่าไปร่วง มีเขตอนุรักษ์ป่าชุมชน

ไค , ป่าโคกบักหนู , ป่าโคกนาปิง เป็นต้น

- **ทรัพยากรธรรมชาติ** มีแหล่งน้ำสำคัญหลายแห่ง เช่น ลำห้วยพะเนียง ซึ่งเป็นแหล่ง涵养 ของชาวบ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน , ห้วยนา , ห้วยโจด , ห้วยไช และมีป่าไม้แบบป่าหัวไทร ป่าไทรนาที่พอกให้ชาวบ้านได้หาอยู่ หากินหลายแห่ง เช่น ป่าโคกเหี้ด

- **ลักษณะประชากร** การบริหารส่วนท้องถิ่น มีสมาชิกองค์กรบริหารส่วน ตำบลของหมู่บ้านจำนวน 2 คน มีประชากรรวมทั้งสิ้น 528 คน แยกเป็นผู้ชาย 275 คน และผู้หญิง 253 คน จำนวนครัวเรือน 114 ครัวเรือน

- **ด้านอาชีพ** ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร คือ ทำนาข้าว , ปลูกพืช , เลี้ยงสัตว์ และอาชีพรับจ้างทั่วไป รายได้เฉลี่ย 30,000 บาท/คน/ปี มีผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นรายได้หลักของหมู่บ้าน ประชากรอีก 10% ของหมู่บ้านเดินทางไปทำงานต่างจังหวัด , ต่างประเทศ

- **วัฒนธรรม** เป็นแบบสังคมเกษตรกรรมหมู่บ้านอีสาน
- **ด้านศาสนาประเพณี** มีวัด 1 แห่ง ประชากรนับถือศาสนาพุทธ มีการดำรงประเพณีการขัดเกลาทางสังคม เรียกว่าฮีตสิบสอง คลองสิบสี่ เช่นหมู่บ้านอีสานทั่วไป ภายใต้ความเชื่อที่ผูกพันระหว่าง พุทธ , ผี และพราหมณ์
- **ด้านการศึกษา** มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา 1 แห่ง มีครู 5 คน นักเรียน 112 คน
- **ด้านสาธารณสุข** มีอนามัยประจำตำบลตั้งอยู่บ้านก่าน ต.ผึ้งแดง อ.นาคกลาง จ.หนองบัวลำภู ห่างจากบ้านโคกล่าม 7 กิโลเมตร และได้จัดตั้งอาสาสมัครเพื่อสำรวจข้อมูลความต้องการของหมู่บ้านด้านสาธารณสุข
- **ด้านสาธารณูปโภค** มีระบบไฟฟ้าในหมู่บ้านทุกครัวเรือน มีโทรศัพท์สาธารณะ 1 แห่ง มีระบบน้ำอุปโภค บริโภค อยู่ในระหว่างการดำเนินงานของกรมทรัพยากรธรรมชาติวิทยา จัดระบบวางท่อประปาหมู่บ้าน

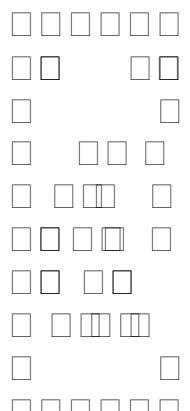
1.5.5 สภาพโดยสรุปบ้านคลองเย็น

- **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** หมู่บ้านคลองเย็นอยู่ห่างจากจังหวัดหนองบัวลำภูทางด้านทิศตะวันออกเป็นระยะทาง 52 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอสุวรรณคูหาเป็นระยะทาง 14 กิโลเมตร หมู่บ้านทอดยาวไปตามถนน รพช. บุตตินจี – สุวรรณคูหา โดยมีอาณาเขตติดต่อกัน ดังนี้ ทิศเหนือติดกับบ้านโนนชาต ตำบลนาด่าน อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศใต้ติดกับบ้านหนองบัวน้อย ตำบลนาด่าน อำเภอสุวรรณคูหา จังหวัดหนองบัวลำภู , ทิศตะวันออกติดกับเทือกเขาภูผาแดง ซึ่งมีพื้นที่ 1,000 ไร่ ทิศตะวันตกติดกับลำห้วยบัน

รูปที่ 1- 6 แผนที่แสดงที่ตั้งหมู่บ้านคลองเย็น

- **ลักษณะภูมิประเทศ** เป็นที่ราบลับเนินเตี้ยๆ มีพื้นที่ป่าไม้ส่วนบุคคลหลายแห่ง พื้นที่ส่วนใหญ่ใช้ในการทำนา ทำไร่ และทำการทำสวน ที่ดินส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทราย ไม่อุดมสมบูรณ์มากนัก ในหมู่บ้านมีพื้นที่ดินทำกินทั้งหมด 1,033 ไร่ ในหมู่บ้านมีสระน้ำสาธารณะอยู่ 1 แห่ง คือ สรระคลองเย็น ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณวัดของหมู่บ้านในปัจจุบันชาวบ้านได้อาบลากไปเลี้ยงในกระชังเป็นการส่วนตัว
- **ภูมิอากาศ** หมู่บ้านคลองเย็นมีสภาพอากาศ แบ่งเป็น 3 ฤดูกาล คือ ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่พฤษจิกายน ถึง มกราคม บางปีถึงต้นเดือนกุมภาพันธ์ ฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายน ถึง กันยายน 2ปีที่ผ่านมาฝนตกชุกถึงเดือนตุลาคม บางแห่งมีน้ำท่วมนาต่อเนื่อง ฤดูร้อนเริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงพฤษภาคม
- **ทรัพยากรธรรมชาติ มี** แหล่งทรัพยากรธรรมชาติหลายแห่ง ในด้านแหล่งน้ำได้แก่ ลำห้วยบัน, ลำห้วยส้มปอย และ ลำห้วยน้ำคำในด้านป่าไม้ ได้แก่ ป่าซ้า(ป่านองแขง) มีจำนวน 30 ไร่, ป่าดอนหอยมีจำนวน 1 ไร่ และป่าหัวไทรป่ายนา มีจำนวน 500 ไร่

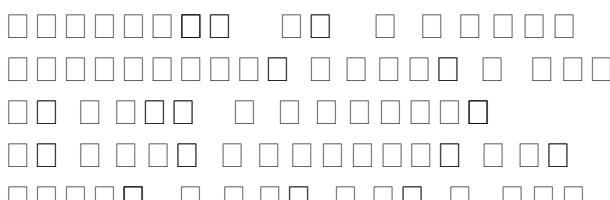
● ลักษณะประชากร

หมู่บ้านคลองเย็นมีประชากรทั้งสิ้น 601 คน เป็นชาย 299 คน เป็นหญิง 302 คน มีจำนวน 109 หลังคาเรือน

● ด้านอาชีพ คนในหมู่

บ้านส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา ทำสวน และค้าขายบ้าง ผู้หญิงในหมู่บ้านส่วนใหญ่หอผ้าฝ้ายย้อมสีธรรมชาติเพื่อขายและใช้เองในครัวเรือน

● วัฒนธรรม เป็นสังคมแบบเกษตรกรรมหมู่บ้านอีสาน

● **ด้านศาสนาประเพณี** ประชาชนในหมู่บ้านคลองเย็นนับถือศาสนาพุทธ มีงานสำคัญในหมู่บ้านที่ปฏิบัติเป็นประเพณีประจำปี ได้แก่ บุญส่งกรานต์ บุญเบิกบาน บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญห่อข้าวสาด บุญออกพรรษา บุญกฐินหรือบุญดอกข้าว หรือบุญผ้าป่า

● **ด้านการศึกษา** หมู่บ้านคลองเย็นมีโรงเรียน 1 แห่ง ชื่งสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีจำนวนนักเรียน 530 คน

1.5.6 สภาพโดยสุ่บบ้านแล

● **ขนาดที่ตั้งและอาณาเขต** บ้านแล ตั้งอยู่ที่ หมู่ที่ 5 ของตำบลตะพง อำเภอเมือง จังหวัดระยอง อยู่ห่างจากจังหวัดระยองไปทางทิศตะวันออกตามแนวของถนนทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 3 (ถนนสุขุมวิท) ประมาณ 20 กิโลเมตร ห่างจากที่ตั้งอำเภอเมือง 15 กิโลเมตร และห่างจากที่ตั้งตำบล ประมาณ 6 กิโลเมตร มีเนื้อที่ทั้งหมด 2.8 ตร.กม หรือ 1,750 ไร่ และมีอาณาเขตติดต่อกับ ดังนี้ ทิศเหนือติดกับพื้นที่หมู่ 6 และเข้ายายดา, ทิศใต้ติดกับ อำเภอไทรโยค (ชายหาดแม่รำพึง), ทิศตะวันตกติดกับพื้นที่หมู่ 10 บ้านป่าคัน, ทิศตะวันออกติดกับพื้นที่หมู่ 1 ตำบลเพ

● ลักษณะภูมิประเทศ

บ้านเดล ตั้งอยู่ในเขตภูมิศาสตร์ที่เรียกว่าที่ราบชายฝั่งทะเลอ่าวไทย ด้านตะวันออก ภูมิประเทศลาดเอียงจากทิศเหนือลงสู่ทิศใต้ ลักษณะภูมิประเทศของพื้นที่ประกอบด้วยแนวสันทรายเก่า(old beach) หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “โขด” หรือ “เนิน” สลับกับภูมิประเทศที่ลุ่มน้ำขัง (back swamp) หรือที่ภาษาถิ่นเรียกว่า “ຈາຽງ” หรือหนอง

พื้นที่ลุ่มน้ำท่ามถัง หรือที่เรียกว่า “ຈາຽງ” นับเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางนิเวศวิทยา ปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้ได้ถูกปรับเปลี่ยนไปเป็นบ่อเดิมสัตว์น้ำต่างๆ

พืชพันธุ์ดั้งเดิมที่พบในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นไม้วงศ์ยางนา และพืชที่ขึ้นตามป่าชายหาด เช่น ตะขบป่ามะขามป้อม พบ ในบริเวณที่เป็นเนิน ทราย ส่วนเสเม็ดขาว ลิเกา และกากจะพบใน

บริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำ

ข้างหรือหนอง มีลักษณะทางระบายน้ำธรรมชาติที่ตัดตัวในแนวตะวันออกตะวันตกอยู่ด้านล่างของพื้นที่ใกล้ชายทะเล ด้านตะวันตกและตอนกลางของพื้นที่มีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่าน 2 สาย คือ คลองสาบน้อย และคลองตันจิก ด้านตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่บ้านห่างไปประมาณ 1 กม. มีชนิดธรรมชาติในทะเลเรียกว่าหินขาว เป็นจุดที่ชาวประมงในหมู่บ้านใช้ในการจอดเรือมาจันทุกวันนี้

● **ภูมิอากาศ** บ้านเดลอยู่ภายใต้อิทธิพลของลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือและลมมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ อิทธิพลของลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้จะพัดพาอากาศความชื้นในอ่าวไทยเข้ามาพื้นที่บริเวณนี้ทำให้มีฝนตกหนักในช่วงเดือนพฤษภาคม ถึงประมาณกลางเดือนตุลาคม ปริมาณฝนตกเฉลี่ยทั้งปีอยู่ในช่วง 1,500 - 1,800 ล้านล้มมรสุม ตะวันออกเฉียงเหนือ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “ลมอุกกาฟ้าเหลือง” จะพัดอากาศแห้งแล้งเข้ามา